

ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦЯМИ У ПОЛЬЩІ (1989-2011 рр.)

Розглянуто становище української меншини на території Польщі. Проаналізовано проблеми, які заважають її безперешкодній діяльності. Розглянуто освітню систему українців на території Польської Республіки та різні чинники, які допомагають українцям у збереженні національної ідентичності.

Ключові слова: українська меншина, національна ідентичність, Республіка Польща.

Рассмотрено положение украинского меньшинства на территории Польши. Проанализировано проблемы, которые мешают ее беспрепятственной деятельности. Рассмотрено систему образования украинцев на территории Польской Республики и разные факторы, которые помогают украинцам в сохранении национальной идентичности.

Ключевые слова: украинское меньшинство, национальная идентичность, Республика Польша.

Position of Ukrainian minority on the territory of Poland is examined in this article. The author analyses problems that prevent free activity of Ukrainian minority in Poland. This paper presents educational system of Ukrainians on the territory of Polish Republic and different factors that help Ukrainians to save national identity.

Key words: Ukrainian minority, national identity, Polish Republic.

У потоці історичних перетворень, що звершилися на рубежі 1980-1990-х років – трансформації суспільно-політичного устрою країн Центрально-Східної Європи, дезінтеграції СРСР і виникнення на його території нових незалежних держав, повороту міжнародних відносин до демократизації – сформувалися нові можливості для діяльності та розвитку національних меншин. Рух за суспільно-політичні та соціально-економічні зміни сягнув болючої для Польщі, вистражданої національними меншинами, проблеми – відмови від концепції однопонаціональної держави і визнання наявності національних меншин та гарантування їх прав.

Значний інтерес викликало становище української суспільності в Польщі наприкінці 1980-х – початку 1990-х років, у час, який вніс нові корективи до справи національних меншин. Уже на парламентських виборах 1989 р. привернення уваги до становища меншин створило умови для обрання до Сейму українця В. Мокрого, чого не траплялося в цій країні з довоєнних часів. Про активізацію життя української громади у той час красномовно говорить факт

виникнення цілої низки громадських організацій та неухильного зростання кількості українських шкіл й учнів, що навчаються рідною мовою. Пожвавилось культурне та церковно-релігійне життя української меншості. На межі 1980-х – 1990-х років легалізовано греко-католицьку церкву, заборонену в Польщі після псевдо собору 1946 р. З проголошенням Україною незалежності польське українство постало активним посередником у становленні та розвитку двосторонніх відносин між Україною та Республікою Польща [2, с. 1].

Українці – одна з національних меншин Республіки Польща. Згідно з даними перепису населення 2002 року, понад 27 тисяч польських громадян визнають себе українцями. Регіоном їх компактного проживання меншини є Вармінсько-Мазурське воєводство та великі міста, такі як Варшава (5-10 тис. українців), Краків (3 тис.) та ін.

Діюча Конституція Республіки Польща є основою захисту прав української меншини. У пункті 1 статті 34 проголошено: «Республіка Польща гарантує громадянам, що належать до національних і етнічних меншин, свободу

поведінки і розвитку рідної мови, дотримання звичаїв і традицій, розвитку власної культури». Пункт 2 цієї ж статті уточнює права меншин: «національні і етнічні меншини мають право до творення власних освітніх і культурних інституцій, організацій, які сприяють захисту релігійної ідентичності, а також участі у вирішенні справ, що стосуються їх культурної спільноти».

Від 1989 року польська державна політика стала не лише офіційно підтримувати українські форми національного життя, а й певною мірою фінансувати їх через Міністерство культури і мистецтва. За цих умов виникли нові товариства: Об'єднання українців Польщі (ОУП), Об'єднання лемків (ОЛ), Стіварішіння лемків, Лемківський круг лемків «Господар» та ін. [3].

Однак, незважаючи на проголошення Республікою Польща концепції поліетнічної держави, питання національних меншин залишається відкритим, що зумовлено передусім відсутністю правової бази з питань їх правового захисту й задоволення потреб. Продовжуються асиміляційні процеси, що проявляються у зростанні кількості змішаних шлюбів та не зізнанні в національній приналежності чималої кількості українців з огляду побоювання втрати становища в польському суспільстві. Негативний вплив на становище української спільноти у Польщі має неприхильне й подеколи вороже ставлення польського оточення до українців, породжене довголітньою боротьбою обох народів. Деструктивними виявилися спроби штучних поділів української громади, що стосується, передусім, появи так званого «лемківського сепаратизму». З-поміж нерозв'язаних проблем польського українства особливо вирізняється засудження акції «Вісла» Сеймом Республіки Польща та реабілітацією незаконно потрапивших до тюрем і концентраційного табору в Явочні [2, с. 1-2].

Започаткований 1989 р. процес змін суспільно-політичного життя та злам комуністичного режиму в Польщі зумовив пожвавлення громадсько-політичного життя і культурного відродження національних меншин.

Проведений аналіз участі української меншини в політичному житті Польщі дає

підстави підтверджувати, що невисокий рівень політичної активності польського українства зумовлюється кількома чинниками. З-поміж них основними вважаються – дисперсний характер проживання українців на території Республіки Польща, конфесійний і лемківський фактори та негативний стереотип українця, глибоко закарбований у свідомості поляків.

Однією із складних проблем життя українців у Польщі, за умови їх розсіяності, є збереження культурної спадщини, представлені пам'ятками української історії та мистецтва. Особливою з точки зору польських чинників – як державних, так і громадських – видається проблема впорядкування могил воєнків Української Повстанської Армії, що зумовлено стереотипом тлумачення подій 1942-1947 рр. Відкритим залишається питання повернення пам'яток церковного мистецтва, вилучених органами влади, в результаті акції «Вісла».

Важливим є розвиток українського шкільництва в Польщі та навчання рідною мовою, вона служить не тільки засобом міжособистісного спілкування, а й помітною ознакою національного самозбереження. Оптимальним шляхом мовного виховання української спільноти в Польщі є доведення необхідності знання декількох мов в умовах швидкого розвитку інформаційних технологій, але передусім, рідних – української та польської.

З кінця 1980-х – початку 1990-х років спостерігається помітне зростання кількості українських шкіл та пунктів вивчення української мови, стабілізується ситуація з кадровим забезпеченням рідної школи завдяки вихованню молодих педагогічних кадрів з українського середовища [2, с. 11-12].

Українці, які є громадянами Республіки Польща, мають право на вивчення рідної мови. До 1992 року вивчення української мови проводилося на підставі наказу Міністра освіти № 67 від 21.12.1988 р. Даний наказ уперше в післявоєнній Польщі давав можливість організувати таке навчання і робив можливим підтримання почуття етнічної та мовної самобутності. Юридичні акти до 2002 року зобов'язували всі освітянські структури виконувати цей наказ. Документ визначав також спосіб фінансування освітніх

комплексів і наголошував, що ці комплекси прирівнюються до громадських шкіл відповідного типу.

Від 1 січня 2003 року навчання рідною мовою національних меншин визначає нове розпорядження Міністра освіти та спорту, яке є менш сприятливим від попереднього. Воно скасувало запис про те, що рідна мова належить до обов'язкових предметів, а також запис про дошкільні заклади.

Для порівняння: у 2000 році в Республіці Польща нараховувалося 620 шкіл та закладів із додатковою мовою меншин і їх відвідувало 41 905 учнів (із них 2 689 українців навчались у 136 закладах), у 2003-2004 роках у 607 школах національних меншин навчалось 48 797 учнів, у 2006-2007 роках навчалось 49 тис. дітей та молоді (із них 2 518 українців навчались у 154 закладах). Крім того, ще 33,8 тис. навчалось в початкових школах і 13,7 тис. – у гімназіях.

Одним із найбільших освітніх закладів української національної меншини в Польщі є комплекс загальноосвітніх шкіл у м. Легніці, що бере початок із 1957 року (гімназія – 66 учнів, ліцей – 42 учні) [1, с. 286-288].

Однак аналіз стану українського шкільництва в Польщі дає підстави виокремити найголовніші його проблеми: нестача літератури, відсутність можливостей для стажування вчителів в Україні та недосконалість механізму надання можливостей навчання в Україні випускникам українських шкіл із Польщі.

Політика Республіки Польща щодо національних меншин з кінця 1980-х років ґрунтується на концепції Польщі як поліетнічної держави і переживає процес становлення. Республіка Польща намагається здійснювати політику врахування Європейського досвіду врегулювання міжнаціональних і міжетнічних взаємин, про що свідчить факт ратифікації Сеймом і підписання Президентом Рамкової Конвенції про захист національних меншин.

Важливою формою діалогу владних структур із національними меншинами є Консультації Комісії Сейму з питань національних та етнічних меншин. На поточний момент частина політичних сил негативно ставиться до проблем, пов'язаних з національними меншинами, основою цього є факт

призупинення в Сеймі роботи над Законом «Про національні меншини». Аналіз ситуації в Польщі, суспільних настроїв та розстановки політичних сил у парламенті дає підстави констатувати, що реалізація вимог українських організацій – засудження Сеймом акції «Вісла», реабілітація в'язнів Явожна – на даний момент є неможливими, а існуючий механізм регулювання міжнаціональних і міжетнічних відносин засвідчує ефективність розв'язання наболілих для національних меншин питань, що вимагають вироблення гнучкої системи захисту їх прав.

Демократичні процеси у Польщі наприкінці 1980-х років зумовили вироблення нової формули співжиття етнічних поляків із громадянами Польщі, що належать до національних меншин. Поляки не сформуvalи об'єктивний образ України, а специфіка їх погляду на східного сусіда обумовлюється власними пресами та пріоритетами їх зовнішньої політики. За результатами проведеного опитування польських бізнесових і наукових кіл, Україна – держава з низьким соціально-економічним рівнем розвитку і широким колом нерозв'язаних внутрішніх проблем.

Суспільно-політичні зміни в Республіці Польща наприкінці 1980-х – початку 1990-х років зробили можливим новий етап розвитку національного відродження української спільноти.

Розвиток шкільництва, плекання рідної культури, мови й активне церковно-релігійне життя слугують підвалиною в збереженні надбань попередників та виховним потенціалом для молодших поколінь.

Демократичні процеси в Республіці Польща активізували участь українців в громадсько-політичному житті, що здійснюється шляхом функціонування та діяльності як державних, так і позадержавних форм відповідних установ і організацій, а також за допомогою українських національних структур.

Етнополітика сучасної Польщі базується на засадах культурного плюралізму, створення рівних прав для задоволення національно-культурних потреб меншин. Однак дискусії в колі політиків з окремих положень Закону «Про національні меншини» та зволікання з його схваленням унеможливають визначення правового статусу національних меншин у Польщі.

З уваги на погравлення взаємодії України з українською спільнотою в Польщі та з метою збереження етнонаціональної ідентичності польського українства видається доцільним вирішення державними органами влади в Україні питань, серед яких ключовими є: а) вироблення Програми підтримки зарубіжного українства на період 2001-2005 рр.; б) ухвалення Закону України «Про закордонного українця»; в) погравлення процесу створення Українського інституту культури в Польщі (м. Варшава); г) створення надійного та ефективного механізму захисту прав та задоволення культурно-освітніх і церковно-релігійних потреб зарубіжного українства; г) внесення змін до діючих правил перетину кордону з метою спрощеного в'їзду в Україну українських шкільних груп та мистецьких колективів із Польщі; д) створення регіональних навчально-методичних центрів для підтримки українських шкіл у Польщі [2, с. 16-19].

Можливість збереження етнонаціональної ідентичності українців у Польщі визначається такими чинниками: а) позитивною динамікою демографії і соціального статусу української меншини та достатнім рівнем її національної

свідомості; б) наявністю інституцій для задоволення освітніх, культурних і церковно-релігійних потреб; в) політикою сприяння Республіки Польща національним меншинам й українській, зокрема; г) об'єктивним сприйняттям поляками української меншини; г) підтримкою української спільноти Україною.

Українська меншина прагне бути важливим учасником розвитку українсько-польських взаємин, що базується на принципах вшанування суверенітету іншої сторони, визнанні партнерства та співробітництва. Враховуючи сьогоднішній потенціал українства та можливості його розвитку, воно може успішно виконувати роль посередника, з'єднуючого елемента обох держав та суспільств і позитивно впливати на розвиток українсько-польських взаємин.

Розв'язання зазначених проблем у великій мірі призведе до поліпшення самопочуття української спільноти у Польщі та здобуття кращих перспектив, що є надзвичайно важливим з уваги на територіальне розселення українців, і постане суттєвим елементом наповнення реальним змістом стратегічного партнерства України та Республіки Польща.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Голось М. Система освіти української меншини в Республіці Польщі на межі ХХ та ХХІ ст. / М. Голось // Збірник навчально-методичних матеріалів і наукових статей історичного факультету ВНУ ім. Лесі Українки. – Б.м. : Б.в., 2008. – С. 286-292.
2. Кирилич В. П. Українці в Польщі: проблема збереження етнонаціональної ідентичності як чинник українсько-польських відносин: автореф. дис. канд. політ. наук: 23.00.04 / В. П. Кирилич / Ін-т міжнар. відн. Київ. нац. ун-ту ім. Шевченка. – К., 2001. – 20 с.
3. Рафальський О. О. Національні меншини України у ХХ столітті: політико-правовий аспект / О. О. Рафальський. – К. : ІПЕІНД, 2000. – С. 159.

РЕЦЕНЗЕНТИ: д.і.н., професор **Г. В. Боряк**; д.і.н., професор **Ю. В. Котляр**.